

A Festicsek és a Széchenyiek szerepe a magyar kultúra és gazdaság fejlesztésében a 18–19. század fordulóján

Egy-egy ország fejlődése, vagyis a mindennapi életviszonyok, illetve a szellemi és kulturális feltételrendszer közösséget szolgáló átalakulása és magasabb szintre emelése, történelmi korszakoktól függetlenül az adott ország, állam elitjének a felelőssége. Aligha kétséges azonban, hogy a progressziót a nagypolitika szereplői is meghatározhatják, s adott esetben katonai súlyukat is érvényesítve a saját érdekeik szerinti ideológia mentén formálják egy-egy régió vagy kisebb állam sorsát. Kérdés, hogy vajon különböző kényszerhelyzetek mennyiben jelentenek felmentést, az adott körülmények elfogadását az ellenállásában megtört nemzetek, országok mindenkori elitje számára? Ugyanígy kérdéses, hogy rendelkezik-e közösségi felelősségérzettel? S további kérdés, hogy az ország politikai, gazdasági, szellemi kiszolgáltatottságát mennyiben tekintik az elit tagjai megváltoztathatatlanak, vajon beletörődnek-e, keresnek-e új utakat, teremtenek-e lehetőségeket saját közösségük és nemzetük előrelépése érdekében?

A 16. századtól szétföredezett magyar államiság időszakától kezdve egészen napjainkig ez a dilemma határozza meg a hatáskör és a cselekvőképesség tekintetében eltérő adottságokkal rendelkező elit, a nemzet túlélése és gyarapodása érdekében elkötelezett generációk gondolkodását. Ebben a vonatkozásban örök érvényű maximák, az országa iránt felelősséggel tartozó uralkodóval, vagy a modern idők szóhasználatának megfelelően, az államférfivel szembeni mindenkori elvárások tekintetében Báthori István erdélyi fejedelem (1571–1586) és lengyel király (1576–1586) adott.

Mágócsy Gáspár (1514–1579) máramarosi főispánhoz intézett levelében így fogalmazott 1578-ban: „Mi lehetne pedig Isten előtt idvössigesb, avagy ez világ szerint híresb-nevesb, mint az ki hazáját veszendő állapotjából felemelhetné, avagy csak megsegíthetné” (HARGITTAY, 1981, I, 34.). Báthori szavaival aligha lehet vitába szállni, s a „veszendő állapotból” való felemelés, illetve a „megsegítés” szükségességének felismerése az elkövetkező évszázadok során egyértelműen meghatározta a magyarországi szabadságharcok vezetőinek és résztvevőinek szándékát. De bátran megkockáztathatjuk, hogy akár e szabadságharcok vereségével, vagy éppen a 20. századi világháborúkat követő újjáépítés terhével szembesülő generációk tevékenységét is.

A történelmi idő távlatához igazodó értékítélet, vagyis, hogy kik kerülnek be a nemzeti emlékezet virtuális panteonjába, továbbá a divatos szellemi áramlatok hatásvizsgálata az egyes országok emlékezetpolitikájának alakulásában a közelmúlt nyugat-európai történetírását is foglalkoztatta (NORA, 2010.).

A magyarországi történetírás és közgondolkodás szempontjából az 1990-es politikai rendszerváltoztatás szintén jelentős fordulatot hozott, hiszen korábbi történészviták átértékelésére is sor kerülhetett, vagyis adott esetben a magyar nemesiség, illetve főnemesség szerepének megítélése szintén előtérbe került, s nem pusztán a rendi vagy nemzeti szabadságharcok vonatkozásában, hanem az ország általános

fejlődése, a politikai, gazdasági és kulturális keretek átalakítása, a modern polgári Magyarország megeremtését szolgáló tevékenysége tekintetében is (MISKOLCZY, 2007.). A leegyszerűsített megközelítés szerint ugyanis a felvilágosult Habsburg-uralkodók „közjó” ügyének elősegítését szolgáló politikájukkal inkább szolgálták a haladást, mint a társadalmi előjogait védelmező magyar nemesség.

Ehhez képest az általános progressziót képviselő, felvilágosult Habsburg kormányzati gyakorlattal szemben a magyar nemesség nem tudott „korszerű” választakat adni, s csupán a „rendi” vagy „feudális nacionalizmus” programjának képviselőjére vállalkozott. Az előbbi, alapvetően Szekfű Gyula (1883–1955) történetírói értelmezéséhez köthető értékítélet ellentmondásaira 1990-ben elsőként Csetri Lajos mutatott rá (CSETRI, 1990), de igen markánsan fogalmazott a nemrégiben elhunyt, s a reformkor történetét teljes életművével átfogó történész, Gergely András (1946–2021) is a Kazinczy Emlékév kapcsán közzétett egyik tanulmányában. Gergely megítélése szerint a „[...] marxista történetírás átvette ezt a tagolást, vagyis elfogadta Szekfű korszakolását, sőt »továbbfejlesztette« azt, amennyiben ezt az időszakot »feudális nacionalizmusnak« keresztelte át. Mind a »rendi«, mind pedig a »feudális« nacionalizmus megnevezés sugallata szerint a megjelölt időszak mintegy átmenetet képez a rendi gondolatvilág és a modern polgári-liberális eszmevilág között.” Gergely érvelése egyértelmű, hiszen „Szekfű Gyula kategóriája paradox, valóságos oxymoron, s még képtelenebb a marxista »feudális nacionalizmus« terminus. A nacionalizmus ugyanis semmiképpen nem lehet rendi (rendi bázisú, rendiséget erősítő), mert a nacionalizmus eleve szélesebb közösségben gondolkodik, mintegy átlép a rendiségen, azt csak bomlasztja, de semmiképpen sem konzerválhatja, s végképp nem erősítheti.” (GERGELY, 2010, 286.)

Jelen írásunkkal az előbbi történészvita kiegészítéseként, de mindenképpen a magyarországi közgondolkodásban a jelenben is tetten érhető, s a magyar főnemességgel szembeni negatív értékítélet megváltoztatása érdekében kívánunk adalékokkal szolgálni két kiemelkedő dunántúli főnemesi család tagjainak a 18–19. század fordulóján kifejtett tevékenysége tekintetében.

A Sopron, Zala és Somogy vármegyékben egyaránt jelentős birtokokkal rendelkező Festetics- és a Széchenyi-család tagjai ugyanis a családi, házassági kapcsolatokon túlmutatva, két generáció viszonylatában, s történelmi léptékkal tekintve is, igen komoly erőfeszítéseket tettek az ország politikai, gazdasági szellemi megújulása érdekében. A téma természetesen monografikus szintű feldolgozást is megérdemel, de a folyóirat szabta keretek figyelembe vételével szeretnénk rámutatni olyan sajátosságokra, melyek egyértelműen megerősítik azt az álláspontot, hogy a magyar főnemesség egyes tagjai európai vízióval rendelkezve munkálkodtak a nemzet általános felemelkedése, gróf Széchenyi István szavaival élve, a „nemzet csinosodása” érdekében.

I.

A Sárvári és Felső-vidéki Széchényi-család kezén jelentős dunántúli földbirtokállomány halmozódott fel a 18. század közepére. A családi vagyont gyarapító elődök a 17. század közepén nem csak a török ellenes harcokból szerzett zsákmány és katonai teljesítmény alapján kiérdemelt királyi birtokadományok révén, hanem elsősorban főpapi stallumok betöltésének köszönhetően hagytak hátra komoly örökséget. Az utóbbiak közül is kiemelkedett a több mint száz évet élt Széchényi György (1592–1695), esztergomi primás érsek, valamint a Rákóczi-szabadságharc idején az udvar és a szabadságharc hívei között közvetítő szerepet is betöltő Széchényi Pál (1642–1710), kalocsai érsek.

Az 1656-ban született Széchényi Györgyöt harminckét évesen már három vőlegény kapitányává nevezték ki, mígnem az 1697. március 30-án kelt oklevél értelmében az uralkodó I. Lipót (1657–1705) – utódaival egyetemben – grófi rangra emelte (BÁRTFAI SZABÓ, 1911–1913.). Unokája, gróf Széchényi Zsigmond (1720–1769) két fia, az idősebb József (1752–1775), valamint öccse, Ferenc (1754–1820), elvben igen komoly birtokállománnyal, több uradalommal is rendelkezett, azonban az öröklött családi adósságok nagy terhet jelentettek a fivérek számára. Anyagi helyzetük rendezése érdekében 1774-ben gróf Festetics Pál (1722–1782) kamarai alelnökhöz fordultak, s a fivérek a tapasztalt jogi és pénzügyi felkészültséggel rendelkező alelnök útmutatásával valamennyi jószágukat bérbe adták, illetve három évre önkéntes zárgondnokságot vállaltak (KURUCZ, 2013, 298–300.).

A két család közt ekkor már szorosabb kapcsolat is kialakult, hiszen az 1774. november 17-én kelt irat szerint gróf Széchényi József már a „*Dotalisticus Contractus*”-t, vagyis a jegyajándék összegére nézve szerződést kötött gróf Festetics Pállal, akinek elsőszülött leányát, Festetics Julianna (1753–1824) grófnőt jegyezte el.

Az idősebb fivér azonban 1775-ben meghalt, s ekkor özvegy Széchényi Zsigmondné, született Cziráky Marianna grófnő a fiatalabb fiú, vagyis Széchényi Ferenc számára kérte meg az özvegyen maradt Julianna kezét az apától. Festetics Pál válaszlevelében egyértelmű aggodalmának adott hangot, de végül is nem vonta meg hozzájárulását. 1775. augusztus 30-án így írt az özvegy grófnénak: „Én mégis azt tartom, hogy ha ezen házasságból valami lenne, nehezen lehetne szegény gyermekek szerencsés voltát remélni, ha szegény leányom magtalan maradna, mennyi átkot venne magára az egész atyafiságtul? Csupa fátumokra született szegény leányom! akármely nagy házból való kisasszonyt venne is el, inkább örvidenék néki, hogysen az leányommal való házasságának... mindazáltal leányom özvegy, és így nem lévén anynyira hatalmamban mintha hajadon volna, nem avatom magam az egész dologba, ha meg lesz, az áldásomat és szeretetemet meg nem fogom tiltani” (KURUCZ, 2013, 98.). Tegyük hozzá, hogy a Széchényiekhez képest a Festetics-család ekkor még fiatal főnemesi családnak számított, hiszen a rangemelését Mária Terézia csak 1772-ben adományozta Festetics Pálnak az Urbárium, vagyis a földesurak és a földesúr tulajdonát képező birtokon élő és gazdálkodó paraszti népesség szolgáltatásait szabályozó rendelet kidolgozásáért, végrehajtásának előkészítéséért (SZABÓ, 1928.).

A közvetlen családi kapcsolat létrejöttének azonban, vagyis a szülők házassági stratégiával kapcsolatos elgondolását a vagyon és a rang tekintetében is figyelembe véve, más előzménye is volt. Festetics Pál elsőszülött fia, gróf Festetics György (1755–1819) alig egy évvel volt fiatalabb Széchényi Ferencnél, s ők iskolatársak voltak a Mária Terézia (1740–1780) által 1746-ban alapított, bécsi elit hivatalnokképző intézményben, a Theresianumban. A császárvárosban működő tanintézet tanárai a jezsuita rend tagjai közül kerültek ki, s igen komoly követelményrendszer szerint oktatták a hallgatókat, akik jogi, matematikai, építészeti, a kor színvonalának megfelelő természettudományi ismereteket is elsajátíthattak. Mindemellett átfogó irodalmi, sőt alapvető mezőgazdasági, birtokigazgatási, számviteli, pénzügyi stúdiumokat is kellett folytatniuk. Festetics György nyomtatásban is fennmaradt német és latin nyelvű vizsgadolgozatai, a fennmaradt vizsgatételek igazolják, hogy a theresianumi hallgatóktól rendkívül alapos felkészültséget vártak el. Festetics György fiatalkori könyvtárának jegyzéke, illetve fennmaradt levelezése pedig arról tanúskodik, hogy anyanyelve mellett magas szinten alkalmazta a német, a latin, a francia, az angol nyelvet, sőt olaszul és spanyolul is tanult (KURUCZ, 2006.).

Az eddigiek alapján feltételezhetnénk, hogy a két fiatalember a felvilágosodás eszmerendszere által befolyásolt bécsi tanulóévek alapján, s nem mellékesen a „közjó” szolgálata iránti indíttatás nyomán, egymást segítő, párhuzamos életpályát futnak majd be. Életútjuk azonban számos hasonló vonás, legfőképpen a magyar művelődés elősegítése iránti elkötelezettségük ellenére igen eltérően alakult.

Festetics György ugyanis az apai akaratnak engedve, fiatalon kamarai hivatalnoki szolgálatot vállalt, de rövid pesti, majd a Horvát Királyi Tanácsnál Zágrábban töltött időszakot követően a családi érvényesülés egy korábbi, 17. századi mintája mellett döntött, vagyis apja akaratával szembeszegülve 1778-ban katona lett. Számos huszárezredben, továbbá a Magyar Nemesi Testőrségben is szolgált, de a tiszti ranglétrán való előmenetelét apja kapcsolatrendszere is segítette. Széchényi Ferenc ugyanakkor valóban az elit hivatalnoki pálya mellett kötelezte el magát, sőt 1785-től a pécsi kerületi biztosi pozíciót is betöltötte II. Józsefnek az ország hagyományos, vármegyei önkormányzati rendszerét átalakítani célzó igazgatási reformjának keretén belül. Az 1780-as évek szellemi erjedésében egyébként nem kis szerepet játszott a megerősödő magyarországi szabadkőműves mozgalom, melyben páholytagként Széchényi és Festetics egyaránt részt vett. A magyar nyelvű sajtóélet kibontakozása is ekkor vette kezdetét, s jellemző módon ezek támogatói sorában ott találjuk a két sógort. Fontos megemlítenünk, hogy Tessedik Sámuel (1742–1820) evangélikus lelkésznek a magyar parasztság helyzetét bemutató elemző munkája Széchényi támogatásával jelent meg magyar nyelven (TESCHEDIK, 1786.).

II. József erőszakos, az ország alkotmányos hagyományait semmibe vevő politikája azonban mindkét fiatalembert kiábrándította. Széchényi lemondott hivataláról, míg a katona Festetics az 1787-től meginduló török háború miatti országos elégedetlenség nyomán formálódó köznemesi ellenzéki mozgalommal azonosult. Széchényi Ferenc egy évig tartó kerületi biztosi pozíciójáról történt lemondását kö-

vetően hosszabb nyugat-európai útra vállalkozott, s nemcsak a német fejedelemségeket, egyetemi városokat s természetesen Párizst kereste fel, hanem a korszak élen járó országába, Angliába is ellátogatott (H. BALÁZS, 1997, 304–306.).

Az 1790-es évek a forradalmi Franciaország ellen kibontakozó és elhúzódozó európai háború miatt, illetve a magyar nemesi, főnemesi törekvések tekintetében is fordulatot hoztak Széchényi Ferenc és Festetics György életében. Előbbi már korábban visszavonult a magánéletbe, míg Festetics György számos konfliktusba keveredett a bécsi udvarral, ráadásul anyagi helyzetének konszolidálása is komoly gondot jelentett számára. Festetics ugyanis a II. József halálát követően több évtizedes megszakítás után összehívott országgyűléshez olyan beadványt intézett Graeven huszárezredbeli tisztársaival, amelyik az önálló magyar hadügy megteremtésének lehetőségét is magában foglalta. Az egyik kulcsfontosságú követelés ugyanis kimondta, hogy a magyar ezredek „Ország-Híre ’s Rendelése nélkül idegeny Országra ki se is vitessék”, vagyis a dinasztiahoz képest egyértelműen az ország legitim törvényhozó testületének legyen jogosultsága a magyar katonaság bevetése felől rendelkezni.

Az újonnan trónra lépő uralkodó, II. Lipót (1790–1792) azonban ügyes diplomáciai és taktikai lépésekkel elszigetelte a szervezkedő köznemesi ellenzékét, s Festeticset haditörvényszéki eljárás alá vonta. De politikai számításból rövidesen megszüntette az eljárást, igaz, Festeticsnek be kellett látnia, hogy katonai pályán többé nem érvényesülhet, ezért 1791-ben kilépett a hadseregből (KURUCZ, 2013, 126–136, 301.).

A megtört életpálya ellenére azonban éppen ettől az időszaktól számíthatjuk Festetics közéleti tevékenységének kibontakozását. Miután a Nagyváthy János (1755–1819), az első magyar nyelvű átfogó mezőgazdasági szakkönyv szerzőjének alkalmazása segítségével – a mű egyébként Széchényi támogatásával jelent meg – konszolidálta birtokgazdálkodását és anyagi helyzetét (NAGYVÁTHY, 1791; LUKÁCS, 2015.), Festetics – római katolikus főnemesként – 1793-ban református középiskolát alapított Somogy vármegyei birtokközpontjában, Csurgón. Ugyanakkor Festetics helyzete – társadalmi állása ellenére – egyáltalán nem volt könnyű, mivel a magyar jakobinus összeesküvés felszámolása során a mozgalom vezetője, az 1795-ben kivégzett Martinovics Ignác (1755–1795) kompromittáló vallomást tett rá nézve. Azonban a vizsgálat nem hozott olyan eredményt, amelynek alapján perbe foghatták volna. Nem sokkal később, amikor a Zala vármegyei közgyűlésen képzett katonaként, a franciák elleni háború miatt meghirdetett nemesi felkelés várható eredménytelensége miatt emelt szót, vizsgálatot indítottak ellene, s ennek nyomán megfosztották kamarási címétől, a Habsburg Birodalom fővárosából pedig kitiltották. Ez az eljárás komoly veszélybe sodorhatta volna újabb kezdeményezését, ugyanis 1797-ben nyitotta meg Keszthelyen az „oeconomicalis institutum”-ot, közismert nevén a Georgikont, egy alsó és felsőfokú mezőgazdasági szakképzést nyújtó tanintézetet (SÜLE, 1967.).

A Georgikon alapítása és működése, a tangazdaság működtetésének elméleti és gyakorlati háttere az alapító európai szintű víziójáról tanúskodik. Jóllehet az isko-

la nevében nem szerepelt az „országos” megjelölés, de a legmodernebb gazdálkodási elvek hazai közvetítésének szándékát egyértelműen megfogalmazta az alapító József nádorhoz, a Helytartótanács elnökéhez intézett, modern szóhasználat szerinti „akkreditációs” kérelmében. Festetics a Habsburg Birodalom határain túli fejlődést hozta fel indokként, utalva a mezőgazdasági termelési kultúra tekintetében mintaadó országra, Angliára, illetve a szigetország Földművelésügyi Hivatalának elnökére, Sir John Sinclairre (1754–1835), valamint a titkár, Arthur Young (1741–1820) szakírói munkásságára.

Festetics szintén biztosította az elvek gyakorlati megvalósításához nélkülözhetetlen anyagi erőforrásokat. Egyfelől külföldi, nyugat-európai protestáns egyetemeken tanult tanárokat alkalmazott, így a szakíró Pethe Ferencet (1762–1832) vagy a göttingeni egyetem egykori hallgatóit, Asbóth Jánost (1768–1823) és Rummy Károly Györgyöt (1780–1847). Másfelől a kor jelentős külföldi, elsősorban angol és német szerzőktől származó agrárgazdasági, természettechnikai, állattenyésztési szakönyveit is beszerezte. A Hannoveri Választófejedelemségben található, valamennyi tudományág tekintetében elismert göttingeni egyetemen szintén fontos szakmai kapcsolatokat épített ki, s az egyetem kiadványaira, így a kor meghatározó recenziós folyóirata, a *Göttingische Gelehrte Anzeigen* évfolyamaira is előfizetett (FUTAKY, 2007. KURUCZ, 2013, 201–213.). De ugyanilyen jelentőségű volt egyes hallgatók és tanárok tanulmányútra bocsátása is, melynek során egyikük, a később Bécsben működő Fleckel Károly (?–?) kertész praktikáns morva, cseh, szász, hannoveri és bajorországi területeket is felkeresett. Tegyük hozzá, hogy a Georgikon jelentőségét már a korabeli magyar sajtó is nagyra tartotta, hiszen származásra, társadalmi állásra tekintet nélkül, a megfelelő előképzettség birtokában bárki fizetés vagy tandíj nélkül részt vehetett az órákon (KURUCZ, 2013, 20–21.).

A 19. század elején Széchényi Ferenc és Festetics György további erőfeszítéseket tettek a magyar szellemi élet, illetve a modern magyar állam működéséhez szükséges intézményesítés tekintetében. Széchényi magángyűjteményeinek felajánlásával – az 1802. november 26-án elnyert királyi megerősítéssel – a magyar nemzeti könyvtár létrehozását tette lehetővé.

A két sógor szándéka egyébként már jóval korábban megszülethetett, hiszen Festetics még távoli helyőrségi szolgálata alkalmával is küldött könyveket Széchényinek, azzal a céllal, hogy azok utóbb egy olyan könyvtár állományába kerüljenek, melynek egyedüli célja „hazafiak képzése” (KURUCZ, 2013, 119.). Ugyanekkortól számítható a Nemzeti Múzeum létrejötte is, melynek egyik első gyűjteményét Széchényiné Festetics Julianna grófnő ásványgyűjteménye képezte.

Jóllehet az önálló magyar hadügy érdekében történt, nyílt szerepvállalása Festetics számára katonai karrierjének végét jelentette, az elhúzódó francia háborúk gazdasági lehetőségeit kihasználva jelentős összegekkel járult hozzá a Habsburg-haderő fenntartásához, utóbb viszont a lojális alattvaló látszatával a magyar katonai képzés alapvető intézménye, a Ludoviceum létrehozása céljából a legelső és legnagyobb összegű tőkefelajánlást tette (*Magyar törvénytár*, 1901, 281–282.). Ugyanakkor egy „ne-

mesi konviktust” is alapított, melyben a theresianumi mintát követve, az itt tanuló nemes ifjakkól a magyar nyelv, irodalom, történelem, jog ismerete mellett idegen nyelveket is jól beszélő hivatalnokokat kívánt képeztetni (KURUCZ, 2013, 310–312.).

Az eddigiek összegzéséként mindenképpen megállapíthatjuk, hogy Széchenyi Ferenc és Festetics György mindketten igen átgondolt elképzelések alapján, s egyértelműen hosszú távú intézményi program érdekében fejtették ki tevékenységüket. A kortársak számára azonban mindenképpen kérdéses volt, hogy vajon fiaik mennyiben követik példájukat. Különösen a keszthelyi örökös, gróf Festetics László (1785–1846) esetében, aki hamar közismertté vált költekező életmódja miatt (KURUCZ, 2016.). Széchenyi Ferenc kisebbik fiáról, István grófról (1791–1860) pedig, jóllehet huszártisztként kitüntette magát a Napóleon elleni háborúban, fiatalon inkább boldogtalan szerelmi kalandjait emlegették fel a bécsi udvarban vagy éppen a magyarországi társasági körökben.

II.

Gróf Széchenyi István német nyelvű naplójában az 1815-ös évből említ először egy beszélgetést unokatestvérével, gróf Festetics Lászlóval, mégpedig annak kapcsán, hogy Festetics György fenéki ménéséhez Kairóból hozattak arab tenyészméneket. A nemes állatok megérkezéséről utóbb Richard Bright, a művelt angol orvos, a Királyi Társaság tagja is beszámolt könyvében, mely az egyik legfontosabb külföldi forrásnak számít a korabeli Magyarországról, különös tekintettel Keszthelyről, de mindenekelőtt Festetics György személyiségéről, a Georgikon oktatási rendszeréről (BRIGHT, 1818, 361–362.). Széchenyi bejegyzése *A lovakról* című munka későbbi szerzőjének e tárgykor iránti érdeklődésének korai jeleként is értékelhető. Nem véletlen tehát, hogy Széchenyi 1821-ben Festetics Lászlóval és több más főnemessel együtt egy lóversenydíj tőkealapjáról határoztak, melynek célja a hazai lótenyésztés elősegítése volt. „Mi, Hunyady, Festetich Laci, Brudern és Károlyi Lajos elhatároztuk, hogy minden esztendőben 100 dukátig való díjakat fogunk adni a legjobb versenylovaknak – ez az egyetlen eszköz lovak nevelésére, ha ezzel az ember évente bizonyosan nyerhet néhány száz dukátot” (SZÉCHENYI, 1828, 1978, 203.).

Széchenyi 1821 őszén kelt naplóbejegyzései azonban különösen figyelemre méltóak, mivel apja halálát követően ekkor látogatta meg Zala megyei birtokait, s a reá szállt szentgyörgyvári és pölöskei uradalmat egyaránt felkereste (MOLNÁR, 1991.). Keszthelyen is több napot töltött, viszont igen feldúlt lelkiállapotban élhette meg ezt az időszakot. Szentgyörgyvári tartózkodása idején vette kézhez ugyanis Festetics László levelét, melyből értesülhetett Saurau grófné, született Hunyady Gabriella (1797–1821) grófnő haláláról, akihez igen komoly érzelmek fűzték. Széchenyi naplójában ismételten önmagát ostorozza, egy korábbi reménytelen és büntudattal terhelt szerelme, vagyis a bátyja, gróf Széchenyi Pál (1789–1871) felesége, Caroline Meade (1794–1820) iránti érzelmei kapcsán: „Nem Furcsa? vajon nem Caroline volt hatással reá?” (SZÉCHENYI, 1978, 203.)

Mindezt azért szükséges előre bocsátanunk, mert Festetics László mindezek ismeretében tehetett ajánlatot – mint jó házigazda és rokon – Széchenyi számára, hogy töltsön hosszabb időt Keszthelyen. Széchenyi azonban elhárította a meghívást, s naplójában így ír az ajánlat kapcsán: „Laci azt ajánlotta, töltsék nála néhány hónapot. Inkább cukrot finomítanék a gyarmatokon. Még egy ilyen bolond nincs a világon. Biztos, hogy eltángálnám, ha egy hetet szorosán együtt kellene vele töltenem. Felesége istenemre, rászolgált a mennyországra” (VISZOTA, II, 225.). Az unokatestvérével kapcsolatos későbbi bejegyzések igen szűkszavúak, s ebben talán kezdetben Festetics László nyilvánvalóan tekintélyesebb vagyoni helyzete, anyagi lehetőségei is motivációként vehető számba, ugyanis 1824. január 9-i bejegyzésében ezt olvashatjuk: „Festetics Lászlónál ebédeltem. Mily gazdag és mily unalmas”. Néhány hónappal később, 1824. április 10-én Széchenyi a bécsi előkelő társaságról készített összeállítást, s a „Liste der Langweiligen”, vagyis az unalmasak csoportjában az első helyre tette unokatestvéréét, *eminens* megjelöléssel (VISZOTA, II, 443, 476.).

Széchenyi István naplójában, az 1827. november 5-i dátummal történt bejegyzéseknél, a német nyelvű sorok írásképet megtörve, egy magyar nyelvű szövegrész található. A magyar nyelvű betoldás Felsőbüki Nagy Pál (1777–1857), Sopron vármegye országgyűlési követének, az 1827. október 23-i vármegyei közgyűlésen elhangzott javaslatának részleteit tartalmazza, s ez a hivatkozott felszólalás lényegében Széchenyinek a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása érdekében történt, igen jelentős országgyűlési felajánlása kapcsán kívánta érdemeit a jelenlévők – s tágabb értelemben a vármegye nyilvánossága – előtt elismertetni. Nem mellékes azonban, hogy a követ a vármegye egy másik neves főrendjét is megemlítette, sőt, aligha véletlenszerű módon, hangsúlyosan, többes szám első személyű utalással. Ma ezt társadalomlélektani szempontból úgy értelmeznénk, hogy a vármegye közösségi tudatának megerősítését is szolgáltni kívánta. A proposíció előterjesztője így fogalmazott: „Nem fogják a Tettes SS [statusok, vagyis „karok”] és RR [rendek] roszt néven venni, ha azt bátorodom proponálni, hogy ez uttal tanácskozásban méltóztassanak venni azt, mely módon kívánják, hogy mind az említett Hazafinak Gróf Széchenyi Istvánnak, mind pedig szinte hozzánk tartozó Gróf Festetics Lászlónak Eő Nagyságoknak kijelentessék e Megye Rendeinek, hazafiúi Örvendezése és szíves háladása” (VISZOTA, III, 182.).

Festetics László ugyanezen országgyűlésen megerősítette az apja által s az 1802. évi 4. törvénycikkben megörökített, a magyar katonai szakképzés érdekében a jövőben felállítandó „militaris academia” javára tett 40 000 forintos tőkealapját az 1827. évi 19. törvénycikkben foglaltak szerint. A hivatkozott törvényhely értelmében „gróf tolnai Festetics László kétrendbeli nemes ajánlattal [...] nemcsak pengő-pénzben önként és készséggel állapította és határozta meg, hanem azonfelül 10000 ugyanazon értékű forintnak hozzáadásával gazdagította is; – a másikat, melynek erejénél fogva a fölállítandó tudós társaság vagy magyar akadémia javára, névszerint az a mellett a katonai ismeret tárgyakra berendezkedő mennyiségügyi osztály javadalmazására további 10000 frtot ugyancsak pengő pénzben áldozott [...] ezen kiváló

bőkezűség és hazafias buzgóság örök emlékezetéül a jelen törvénycikkbe iktatni határozták” (*Magyar törvénytár*, 1901, 456–457.).

Nem elhanyagolható szempont tehát, hogy az ekkor már országos híré Sopron vármegyei követ, aki az 1825–27. évi országgyűlésen tett felszólalásaival kétségkívül komoly szerepet játszott az akadémia és a magyar nyelv ügyének előmozdítása érdekében, saját lokális közössége számára igyekezett tudatosítani a két főnemes felajánlásának jelentőségét. Ennek megfelelően felajánlásaikat egymástól elválaszthatatlan módon jelenítette meg. Hozzátehetnénk, hogy Zala vármegye szintén elégtétellel nyugtázhatta Festetics László tevékenységét, akinek birtokai zömmel a megyében terültek el, s a törvénycikkekben megörökített összegszerű felajánlások mellett az 1826. március 13-i közgyűlésen a megyei központokban felállítandó könyvtári hálózat érdekében is jelentős összegű felajánlást tett (KOSTYÁL, 1961.).

Festetics László mindemellett az apja által alapított, felsőfokú mezőgazdasági tanintézet, a magyarországi szakképzést szolgáló Georgikon fejlesztésére, nyugat-európai kapcsolatrendszerének kiépítése érdekében szintén komoly erőfeszítést tett. A keszthelyi tanintézet két fiatal tanárát, az orvos, állatorvos Geric Pált (1792–1868), valamint a kertészeti, borászati és ampelológiai [azaz: szőlészet] ismereteket oktató Lehrmann Józsefet (1791–1845) több évig tartó nyugat-európai tanulmányútra küldte. Az 1820-as évek elején tehát nem anyagi tehertételként tekintett egy-egy georgikoni tanár külföldi tartózkodásának finanszírozására, hanem apja szellemi örököseként maga is nélkülözhetetlennek tartotta a legmodernebb minták és gyakorlati eljárások megismerését, átvételét, az intézmény nemzetközi kapcsolatainak bővítését, vagyis a tanárok szaktudásának gyarapítására fordított összegeket, piackutató tevékenységét hosszabb távon megtérülő befektetésnek tekintette. A két fiatalember közel öt évig tartó tanulmányútja Szilézián, Szászországon, Poroszországon, a Hannoveri Királyságon, továbbá az észak-német városokon át a Rajna-vídedélen, Németalföldön át Angliába vezetett. Ezt követően eltérő útvonalon haladtak tovább, mivel Geric Skóciának tartott, majd Londonba visszatérte után a főváros tudományos intézményeit kereste fel, s ezután Dél-Angliát járta be. Geric egyébként nemcsak a szigetország ipari nagyvárosait látogatta meg, amelyekben számos tudós személyiséggel ismerkedett meg, hanem a kiemelkedő mintagazdaságokkal rendelkező brit főnemesi családokat is felkereste. Egyebek mellett ellátogatott Bedford hercegéhez Woburn Abbeybe, majd Sir Thomas William Coke (1752–1842), Leicester grófia személyesen vezette végig a Holkham Hall-i birtokán Norfolkban, de George Wyndham (1751–1837), Egremont harmadik grófia is kitüntető szívéllyességgel fogadta petworth-i kastélyában és dél-angliai birtokán. Lehrmann rövid londoni tartózkodás után Franciaország különböző régióit kereste fel, így behatóan tanulmányozta Champagne szőlőművelési gyakorlatát, illetve a Garonne folyó mentén elterülő bordeaux-i borvidékkel közelebről megismerkedett. Párizsban ismét találkozott Lehrmann és Geric, majd Svájcban, Bajorországon és Tirolon át Itáliába vezetett útjuk.

Fontos megemlítenünk, hogy Gerics Pál angliai tartózkodása idején kereste fel a szigetországot Széchenyi István barátja, báró Wesselényi Miklós (1796–1850) társaságában. Festetics László Széchenyi közvetítésével további utazási instrukciókat juttatott el a georgikoni tanár számára, akinek a naplója szerint több helyszínt együttesen kerestek fel. Egy alkalommal Sir Arthur Wellesley (1769–1862), Wellington hercege és a magyar főnemes találkozását is megörökítette egy Hyde Park melletti katonai parádén: „Jelen voltam egyen, mellyen G[róf]. Szécsényi István az Angol nép figyelmét igen magára vonta; többen kérdezősködtek felőle, ki az? kivált, minekutánna Wellington hertzeg kezét nyújtotta néki, s azt kérdezé tőle: how do you do my friend! – s egy igen bölcsen azt felelé a kérdezőnek, hogy – Hanoverai! – Mi jó izüt neveltünk B[áró] Moserrel, s meg mondtuk ki az, a kiről tudakozódtak. Fájdalommal kelle tapasztalnom, hogy a Magyar nevet nem ismerték” (KURUCZ, 2020, 231.).

Az 1820-as évek közepétől a két unokatestvér viszonya még inkább távolságtartóvá vált. Különösen kiviláglik ez Széchenyi elutasító magatartásából, midőn Festetics László az említett országos könyvtári hálózat létrehozása érdekében tett kezdeményezéséhez ő maga nem csatlakozott. Széchenyi az akadémiai felajánlást követően már nagyralátóbb tervek megvalósítását tarthatta fontosnak, s így reagált Zala vármegye megkeresésére: „Dicséretes ugyan gróf Festetics Lászlónak ajánlása, mely szerint ezen vármegyében egy bibliothecát felállítani kíván, és én meg vagyok győzöttetve, hogy ő éppen úgy mint én, a közjóra törekedik; hanem hogy ezen tárgyban ki járt cél-elérőbb úton? Ő-e vagy én? Az az ha magamat úgy merem kimagyarázni, az-e, aki egy háznak bizonyos részeit ékesíti, vagy az, aki a még úgy sem épült háznak fundamentomát rakja – azt megítélni én a Tekintetes Karok és Rendek bölcsességére bízom” (MOLNÁR, 1991, 57.). Nem eldönthető, hogy Széchenyi levele, elutasító válasza vajon milyen mértékben befolyásolta a zalai nemességet, hiszen Festetics László kezdeményezése nem talált különösebb visszhangra, ami az országgyűlésen történt események, így Széchenyi akadémiai felajánlásával, az időzítés nem megfelelő voltával is magyarázható. Az utókor elégtételeként jegyezzük meg, hogy Somogy megye székhelyén, Kaposvárott, emlékoszlopot emeltek Festetics László számára az előbb említett kezdeményezése és áldozatkészsége okán.

Közvetlen forrásokkal nem igazolható, de elképzelhetetlen, hogy Széchenyi emblematis, modern értelmezéssel első, nagyjelentőségű „rendszerkritikai műve”, a *Hitel* megírásához ne szolgáltatott volna inspirációt – legalábbis az esettanulmány szintjén – Festetics László kényszerű csődvédelme, hiszen Festetics László birtokait 1828-tól zárgondnokság alá helyezték (KURUCZ, 2016.). A keszthelyi gróf közmegítélése mindenképpen megakadályozta őt abban, hogy unokatestvére mellett főnemesként, így gróf Károlyi Györgyhez (1802–1877) vagy utóbb gróf Batthyány Kázmérhoz (1807–1854) s másokhoz hasonlóan komolyabb politikai, közéleti tevékenységet fejthessen ki.

III.

A korszak eseményeit és eszmevilágát kutató történészek és a nagyközönség előtt egyaránt jól ismert Széchenyi István reformkori írói és politikai tevékenysége, s ennek vizsgálata már nem lehet tárgya írásunknak. Az eddigiek összegzéseként azonban megállapíthatjuk, hogy a nagyralátó apákat követő, újabb generáció tagjai közül valóban ő játszott meghatározó szerepet, s egyet érthetünk Gergely András történésszel, midőn Széchenyi életművének és eszmerendszerének kutatójaként így fogalmazott: „Széchenyi eszmerendszere a polgári átalakulás és a polgári társadalom egyik első eszmei-filozófiai anticipációja Magyarországon. Töretlen optimizmusa, a haladásba vetett hite, a nemzetiség értékeinek, a társadalmi összefüggések egész sorának zseniális felismerése egy egész történelmi korszak kimagasló eszmei teljesítményévé avatja Széchenyi elméleti munkásságát” (GERGELY, 1972.).

A modern, polgári Magyarország megteremtéséhez vezető úton azonban a Festetics- és a Széchenyi-család előbbiekben bemutatott tagjai számára – főnemesi származásuk és privilegizált társadalmi helyzetük ellenére – elválaszthatatlan volt a „nemes haza” és a „szegény elárvult haza” szolgálata.

Felhasznált irodalom, források

- BÁRTFAI SZABÓ László (1911–1913), *A sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi család története*, I. köt., 1252–1732; II. köt., 1733–1820, Budapest, Stephaneum Nyomda Rt.
- Richard BRIGHT (1818), *Travels from Vienna, through Lower Hungary*, Edinburgh, Archibald Constable
- CSETRI Lajos (1990), *Egység vagy különbözőség?: Nyelv és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Budapest, Akadémiai
- GERGELY András (1972), *Széchenyi eszmerendszereinek kialakulása*, Budapest, Akadémiai
- Gergely András (2010), *Kazinczy a történelemben*, In *Ragyogni és munkálkodni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila – GÖNCZY Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 285–293.
- HARGITTAY Emil (1981), *Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század)*, I–II. köt., Budapest, Magvető
- H. BALÁZS Éva (1997), *Hungary and the Habsburgs 1765–1800*, Budapest, Central University Press
- KOSTYÁL István (1961), *Festetics László kísérletei közönyvtárak alapítására*, In *Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve*, Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár, 280–290.
- KURUCZ György (2006), *Könyv és főnemesi műveltség: Festetics György magánkönyvtára katonai pályára lépésének kezdetén*, *Aetas* 21. (2006), 93–108.
- KURUCZ György (2013), *Keszthely grófja. Festetics György*, Budapest, Corvina
- KURUCZ György (2016), *Adminisztráció, gazdálkodás, adósságkezelés. Gróf Festetics László pénzügyi helyzete az apai örökség átvételétől a zárgondnokság időszakáig (1820–1830)*, *Századok* 150. (2016), 535–584.
- KURUCZ György (2020), *„Kedves Hazámfiak, mozdulni kell...” Georgikoni peregrinatio oeconomica a 19. század elején*, Budapest, Corvina/Ráday Gyűjtemény
- LUKÁCS Gábor (2015), *Nagyváthy János keszthelyi munkássága: a „Közönséges Instrukció” és annak hatásai*, In *Nagyváthy János 260. Tanulmányok Nagyváthy János „Közönséges Instrukció” című könyvéről*, szerk. LUKÁCS Gábor – TÓTH Éva, Keszthely, Pannon Egyetem, Georgikon Kar
- Magyar törvénytár 1740–1835. évi törvényecikkek*, ford. CSIKY Kálmán, Budapest, Franklin Társulat

- MISKOLCZY Ambrus (2007), *A felvilágosodás és liberalizmus között. Folyamatosság vagy megszakítottság? Egy magyar történelevizita anatómiája*, Budapest, Lucidus
- MOLNÁR András (1991), *Széchenyi és Zala. A Zala Megyei Levéltár Széchenyi levelei, Levéltári Szemle* 41 (1991), 53–64.
- NAGYVÁTHY János (1791), *A szorgalmatos mezei gazda*, I–II. köt., Pest, Trattner
- Pierre NORA (2010), *Emlékezet és történelem között*, Budapest, Napvilág
- SÜLE Sándor (1967), *A keszhelyi Georgikon 1797–1848*, Budapest, Akadémiai
- SZABÓ Dezső (1928), *A herceg Festetics család története*, Budapest, Franklin Társulat
- SZÉCHENYI István (1828), *A lovakról*, Pest, Petrózai Trattner J. M.
- TESSEDIK Sámuel (1786), *A paraszt ember Magyarországban, Mítsoda és mi lehetne*, Pécs, Engel János
- VISZOTA Gyula (1925–1939), *Gróf Széchenyi István naplói*, I–VI. köt., Budapest, Magyar Történelmi Társulat

DEÁK NÉMETH MÁRIA: *Lebegés*